МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – ОСНОВА СУЧАСНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-СЛОВЕСНИКІВ ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ

SPEECH COMPETENCE AS THE BASIS OF MODERN TRAINING OF STUDENTS-PHILOLOGISTS OF HUMANITIES AND PEDAGOGICAL COLLEGE

У публікації окреслено основні понятійні ознаки дефініції «мовленнєва компетентність». Розглянуто теоретичні засади мовленнєвої компетентності. Зібрано ґрунтовний матеріал щодо наукових розвідок у цій царині. Мовленнєва компетентність розглядається як багатфакторне утворення, яке уможливорює успішне здійснення професійно-мовленнєвої діяльності. З'ясовано, що серед ключових і професійних компетентностей важливе місце посідає мовленнєва, яка сприяє швидкому засвоєнню спеціальних знань, допомагає орієнтуватися у специфіці обраного фаху. Визначено, що формування мовленнєвої компетентності студентів-словесників є невід'ємною складовою частиною освітнього процесу та стає особливо актуальною за сучасних економічних умов, оскільки комунікація забезпечує можливість кар'єрного росту та професійного успіху майбутнього фахівця. Мовленнєві функції педагога реалізуються в рамках грамотного спілкування з дітьми, батьками, колегами по роботі. Сучасний учитель повинен уміти виконувати прості комунікативно-мовленнєві завдання, логічно формувати свої думки, вести дискусію, переконувати, відстоювати власну думку, доречно використовувати мовні засоби відповідно до комунікативної ситуації, наочний матеріал та інші медіазасоби. Мета статті полягає у науково-теоретичному та методичному обґрунтуванні категорії «мовленнєвої компетентності» та її впливу на вираження мовлення майбутніх фахівців-словесників. Досягнення зазначеної мети залежить від удосконалення знань, умінь студентів-словесників під час вивчення лінгводидактичних дисциплін. На нашу думку, мовленнєва компетентність майбутнього філолога – це вільне володіння та професійне знання рідної мови, чуття мови, оволодіння педагогом усіма видами мовленнєвої діяльності (рецептивними, продуктивними), постійне самовдосконалення, саморозвиток, допитливість, цілеспрямованість, творчість, ініціативність.

Ключові слова: мовленнєва компетентність, мовленнєва діяльність, вираження

мовлення, студент-філолог, гуманітарно-педагогічний коледж.

The article outlines the main conceptual features of the definition of "speech competence". Theoretical principles of speech competence are considered. Thorough material on scientific research in this area has been collected. Speech competence, according to many scholars, is seen as a multifactorial formation that enables the successful implementation of professional speech activity. It was found that among the key and professional competencies, an important place is speech, which promotes the rapid acquisition of special knowledge, helps to navigate the specifics of the chosen profession. It is determined that the formation students-philologists' speech competence is an integral part of the educational process and becomes especially relevant in today's economic environment, as communication provides an opportunity for career growth and professional success of future professionals. Teacher' speech functions are realized in the framework – to communicate competently with children, parents, colleagues. The modern teacher must be able to perform simple communicative-speech tasks, logically formulate their thoughts, lead a discussion, persuade and defend their own opinion, appropriately use language in accordance with the communicative situation, visual material and other media. The purpose of the article is to scientifically-theoretically and methodologically substantiate the category of "speech competence" and its influence on the speech expression of future linguists. Achieving this goal depends on improving students-philologists' knowledge and skills while studying lingvodidactic disciplines. In our opinion, future philologists' speech competence is fluent and professional knowledge of the native language, sense of language, mastering by the teacher of all kinds of speech activity (receptive, productive), constant self-improvement, self-development, curiosity, purposefulness, creativity, initiative.

Key words: speech competence, speech activity, speech expression, student-philologist, humanitarian-pedagogical college.

УДК 378.011.3–051:81`24
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-1.19>

Скрипник Н.І.,
канд. філол. наук,
завідувач кафедри української філології
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Ефективне формування мовленнєвої компетентності майбутнього вчителя-філолога нині є особливо актуальним для суспільства й успішного розвитку країни. У контексті інноваційних змін в освітньому середовищі закладу вищої освіти мовленнєва компетентність учителя-словесника повинна відповідати нормам сучасної української літературної мови, адже порушення правил слововживання, граматики, вимови та наголошення вказує на низьку культуру професійно орієнтованого мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аспекти формування мовленнєвої компетентності особистості було розкрито в дослідженнях зарубіжних (Д. Белл, А. Тоффлер) та українських (І. Бех, Н. Бібік, О. Коваленко, М. Львов, С. Омельчук, В. Пасинок, О. Савченко) науковців. Мовленнєва компетентність фахівців у різних видах професійної діяльності досліджена у розвідках І. Кочан, М. Лісового, С. Максименко, Л. Мацько, В. Пасинок, А. Токарської й ін. Усвідомлення комунікативної культури й мовленнєвої компетентності як необхідної умови здобуття успіху в усіх галузях

життєдіяльності фахівців розкрито в науково-методичних працях А. Богуш, Н. Волкової, Т. Гончар, О. Гончарук, А. Горошкіної, А. Залізняка, І. Зимньої, Н. Косенко, О. Орап, О. Опалюк, М. Пентилюк, І. Хом'яка.

Водночас аналіз наукових праць із порушеної проблеми дає підстави для висновку, що лишаються нерозкритими питання формування мовленнєвої компетентності студентів-словесників гуманітарно-педагогічного коледжу в освітньому просторі закладів вищої освіти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мовленнєва компетентність майбутніх учителів-словесників як результат комунікативно-мовленнєвої підготовки у гуманітарно-педагогічному коледжі передбачає урахування специфіки реалізації компетентнісного підходу в системі професійної підготовки загалом і у формуванні мовленнєвої компетентності зокрема. У нашому дослідженні мовленнєва компетентність виступає як показником сформованості загальної компетентності майбутнього вчителя-філолога, так і показником його здатності сформувати необхідний рівень означеної компетентності у своїх майбутніх учнів.

Мета статті полягає у науково-теоретичному та методичному обґрунтуванні категорії «мовленнєва компетентність» і її впливу на увиразнення мовлення майбутніх фахівців-словесників.

Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання: визначити понятійно-термінологічний апарат проблеми, компоненти й особливості формування мовленнєвої компетентності студентів-філологів, з'ясувати форми, засоби та методи досліджуваного компонента.

Для вирішення поставлених завдань було використано такі методи дослідження: аналіз, узагальнення, систематизацію філософських, психолого-педагогічних праць вітчизняних і зарубіжних авторів із порушеної проблеми з метою визначення суті основного поняття студій та обґрунтування умов формування мовленнєвої компетентності студентів гуманітарно-педагогічного коледжу.

Виклад основного матеріалу. Базовою ідеєю реформування освітнього вектору вважається компетентнісна підготовка учасників вищої освіти. Одними зі значущих складових частин компетентностей студентів-філологів є мовна, лексична, мовленнєва та комунікативна компетенції, які впливають на вдосконалення умінь і навичок компетенцій, актуальних у сучасному світі. Зокрема, мовленнєва компетентність студента-філолога виступає як ключова в контексті формування та застосування у професійній діяльності.

Основою формування комунікативної компетентності за умов компетентнісного підходу до навчання є мовленнєва та мовна компетентності. У гуманітарно-педагогічному коледжі запорукою

формування особистості, котра володіє мовленнєвою компетентністю, стають знання й уміння фонетичних, граматичних, лексичних правил, які забезпечують майбутньому педагогу сприймання та відтворення текстів, власних висловлень та іншої інформації, а також впливають на удосконалення й увиразнення мовлення учасників освітнього процесу.

Змістове наповнення поняття «формування мовленнєвої компетентності майбутнього вчителя-філолога» в розвідці розглянуто як внутрішній ресурсний потенціал, засвоєну систему фахових знань, мовленнєвих та організаторських здібностей, як готовність до мовленнєвої діяльності, як вільне володіння вербальними (монологічним, діалогічним, усним мовленням) і невербальними засобами соціальної поведінки.

За Т. Шоповим, мовленнєва компетентність зумовлюється здатністю розуміти та створювати смислові вирази відповідно до правил конкретної мови. Наявність знань про мовну систему та вміння правильно спілкуватися – невід'ємна частина професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх учителів-словесників [10]. А. Залізняка ототожнює мовленнєву компетентність із комунікативною, характеризуючи її основну функцію – спрямування на розвиток мовленнєвого спілкування, мовленнєвого етикету й етичних норм спілкування [4, с. 164–170].

Так, М. Пентилюк визначає мовленнєву компетентність як діяльність, спрямовану на розуміння чи створення тексту у процесі мовленнєвої діяльності [8]. О. Гончарук визначає мовленнєву компетентність педагога як уміння використовувати мовні засоби, адекватні меті спілкування [2]. О. Горошкіна, А. Нікітіна, Л. Попова, Л. Порожня, О. Рудіна тлумачать мовленнєву компетентність як практику оволодіння рідною мовою, її словниковим запасом, граматику, а також дотримання всіх норм користування мовою [6].

М. Орап дає широку характеристику мовленнєвої компетентності за її функціями: 1) визначати тему мовленнєвого повідомлення і ділити мовленнєве повідомлення на змістові частини (орієнтування); 2) визначити змістову думку та логічний зв'язок повідомлення; 3) визначати зміст повідомлення загалом; 4) визначати рівень доцільності отримання повідомлення; 5) розуміти кінцеву суть висловлювання, компонувати частини змістового наповнення в завершене повідомлення; 6) планування та передбачення основної мети змістової частини та створення логічного перебігу інформації в повідомленні; 7) реалізація змістової частини тексту у процесі мовлення; 8) контроль відповідності сформованого тексту з повідомленням [7, с. 84].

На засадах компетентнісного підходу побудоване вивчення проблеми формування мовленнєвої компетентності студентів на заняттях української

мови у дослідженні А. Кордонської, де компетентнісний підхід до навчання мови, спрямований на розвиток ключових предметних компетенцій мовної особистості студента, передбачає створення внутрішніх мотивів, що визначають готовність його до такої освітньої діяльності, в основі якої лежать компетентності; формування розуміння суті мовних компетентностей як мети-результату мовної освіти; вироблення суб'єктивного досвіду застосування предметних компетенцій під час мовленнєвих завдань у різних навчальних і життєвих соціально-комунікативних ситуаціях [5].

Тому, виходячи із проаналізованих нами наукових праць, можемо сформулювати своє визначення *мовленнєвої компетентності* – це сукупність знань, мовленнєвих умінь і навичок використання української мови у поєднанні з готовністю майбутніх фахівців до засвоєння у професійних і мовних операціях закономірностей функціонування мовних засобів у мовленні для сприйняття, розуміння і створення висловлення під час професійної мовленнєвої діяльності, а також розуміння функціональної ролі мовленнєвої компетентності як основної складової частини високого рівня педагогічної майстерності.

Характеризуючи рівень мовленнєвої компетентності студентів-словесників, можемо виокремити певні критерії: логічність, доступність, чіткість, переконливість, стрункість у композиції висловлення; володіння особливостями того чи іншого мовленнєвого стилю відповідно до жанру висловлення й ситуації спілкування; володіння образними засобами мови [2, с. 45–51]; володіння активною лексикою, що характеризує духовно-культурний світ особистості; майстерне оперування мовленням як регулятора спілкування зі здобувачем освіти на основі принципу: «Якомога більше вимоги до людини, але водночас якомога більше поваги до неї» [3, с. 210].

Отже, майбутній учитель-філолог повинен знати мову на лексичному, фонетичному, синтаксичному, граматичному рівнях, адже формування мовної, мовленнєвої, лексичної, комунікативної та інших компетентностей у процесі навчання має вплив на результативність професійно-мовленнєвої діяльності.

Засобами формування мовленнєвої компетентності студентів-словесників гуманітарно-педагогічного коледжу є *інформаційні* (підручники, методичні рекомендації, навчальні посібники для самостійної освітньої діяльності, словники, довідникова література, Інтернет-ресурси); *дидактичні* (навчальні таблиці, програмні засоби навчання, електронні навчальні курси) та *технічні* (ПК, засоби телекомунікацій, відеокомп'ютерні системи, мультимедіа).

Найрезультативнішими формами розвитку мовленнєвої компетентності студентів-словесників є

підготовка і проведення навчально-тренувальних занять, тренінгів, захистів курсових, дипломних робіт, наукових проєктів, матеріалів педагогічної практики, презентацій. Ефективно формувати структурні елементи та компоненти мовленнєвої компетентності студентів-філологів дозволяє використання активних групових форм і методів навчання, таких як ігрові комунікативні вправи (у процесі рольової гри під час уживання граматичних, лексичних форм відбувається одночасне оволодіння мовним матеріалом і мовною діяльністю, тим самим забезпечуючи розвиток різних видів мовленнєвої компетентності), інтерв'ю, олімпіади, конкурси, науково-практичні конференції, навчальні дискусії, діалог (наприклад, обмін враженнями про участь в інтернет-форумі, web-семінарі), метод «круглого столу», метод бесіди тощо.

Вихідним моментом будь-якої мовленнєвої дії є мовленнєва ситуація, тобто обставини, які спонукають учасника освітнього процесу до мовленнєвої дії, наприклад, необхідність відповісти на запитання, виголосити доповідь за результатами дослідження, отримати інформацію або поділитися нею тощо.

На формування мовленнєвої компетентності студентів-словесників продуктивно впливає розвиток та удосконалення вербальних видів мовлення (*вербальними засобами* є мова та мовлення), а саме: *монологічне* (монологічна комунікація майбутніх учителів-словесників значно збагачує словниковий запас, сприяє більш вільному висловленню власних думок, уможливорює формування мовленнєвих знань, умінь і навичок при виголошенні монологів і зв'язних текстів на заняттях із лінгводидактичних дисциплін), *діалогічне* (діалогічна комунікація майбутніх учителів української мови сприяє збагаченню словникового запасу від інших учасників мовленнєвої діяльності, розвиває логіку мислення й висловлення власних думок у процесі їх обміну, навчає вирішувати суперечки та конфлікти), *усне* (усна комунікація майбутніх учителів-філологів може бути як монологічною, так і діалогічною. На відміну від письмового мовлення, є більш емоційною, спонтанною, вільною комунікацією, тому уможливорює збагачення фонетичного, лексичного, фразеологічного, стилістичного, риторичного запасу майбутнього педагога та розвиває його мовленнєву компетентність).

Під час вивчення фахових дисциплін відбувається процес формування й удосконалення професійних мовленнєвих компетенцій у студентів-філологів за наявності умінь не лише логічно мислити, оперувати словом та адекватно моделювати зміст і структуру висловлення, а й за наявності умінь дбати про увиразнення мовлення й виразність мови (змістову, інтонаційну, візуальну), її правильність (орфоепічну, граматичну, орфографічну, пунктуаційну) та чистоту мовлення.

Цілком погоджуємося з думкою лінгводидакта І. Хом'яка, що у процесі навчання в гуманітарно-педагогічному коледжі «слід виробляти в учасників освітнього процесу навички самоконтролю за правильністю вимови і написання вживаних слів, прищеплювати смак до нормативного, літературного мовлення, розвивати спостережливість до почутого і переданого на письмі» [9, с. 4].

Висновки. Мовленнєва компетентність – це інтегральна здатність до практичного використання знань про мову у процесі спілкування, це як потреба розвитку особистісного інтересу до мови та мовленнєвої культури. Таким чином, упродовж навчання у гуманітарно-педагогічному коледжі студенти-словесники мають дотримуватися також і комунікативних якостей мовлення – правильності, виразності, доречності, емоційності, логічності, образності, різноманітності, точності, ясності тощо, правил мовленнєвого етикету.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білоус Н.М. Формування мовленнєвої компетенції в студентів філологів у процесі вивчення методики викладання української літератури. *Методичний пошук*. 2014. Вип.12. С. 45–51.
2. Гончарук О. Мовленнєва компетентність – невід'ємна складова формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 5 (Ч. 2.). С. 156–161.
3. Зязюн І.А., Крамущенко Л.В., Кривонос І.Ф. Педагогічна майстерність : підручник. Київ : Вища школа, 1997. 349 с.
4. Залізник А.О. Мовленнєва компетентність як складова процесу професійної підготовки майбутнього вихователя. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8 (Ч. 2). С. 164–170.
5. Кордонська А.В. Формування мовленнєвої компетентності студентів на заняттях української мови за професійним спрямуванням. URL: <http://intkonf.org/kordonska-av-formuvannya-movlennevoyikompetentsiyi-studentiv-na-zanyattiah-ukrayinskoyi-movi-za-profesiynim-spryamuvannya/> (дата звернення: 13.07.2020).
6. Культура мовлення вчителя-словесника / Горошкіна О.М., Нікітіна А.В., Попова Л.О., Порохня Л.В., Рудіна О.М. Луганськ : СПД Рєзніков В.С., 2007. 112 с.
7. Орап М. Мовленнєва компетентність і мовленнєва діяльність сучасної молоді. *Освіта регіону*. 2010. № 1. С. 84.
8. Словник довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / кол. авторів за ред. М.І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
9. Хом'як І.М. Лінгво-методичні засади навчання орфографії української мови в основній школі : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2002. 34 с.
10. Шопов Т. Вторият език. София, 1998. 42 с.